

SOKAKTA YAŞAYAN ERGENLERDE TRAVMA ÖYKÜSÜ, SIKLIĞI, CİNSİYET VE MADDE KULLANIMIYLA İLİŞKİSİ

Kültegin Ögel, Harika Yücel

GİRİŞ

Çocuk ve ergenlerin sokakta yaşamasına neden olan faktörlere bakıldığında sıklıkla aile tarafından ihmal ve istismar öyküsünün bulunduğu görülmektedir. Evden kaçarak sokakta yaşamaya başlamış çocuklar fiziksel ve cinsel şiddeti çoğunlukla aile içinde yaşamıştır.

İstismar sonrasında sokakta yaşamaya başlayan çocuk sokakta da yeni risklerle karşı karşıya kalmaktadır.¹⁻³ Sokakta yaşamak fiziksel ve cinsel istismara maruz kalma riskinin oldukça yüksek olduğu bir yaşam biçimidir; dolayısıyla daha önce şiddet yaşantısı bulunmayan çocuklar da sokakta sıklıkla fiziksel veya cinsel şiddete maruz kalabilmektedir. Cinsel ve fiziksel istismarın sonucunda ortaya çıkan olumsuz psikolojik etkiler çocukların diğer sorunlarla başa çıkmasını da zorlaştırmakta, yeni sorunlar ortaya çıkarabilmektedir.⁴ Sokakta yaşayan ergenlerle yapılan bir araştırmada ergenlerin cinsel istismar yaşantısı ile yüksek riskli cinsel davranışlarda bulunma, madde kullanımı, duygusal sıkıntı ve davranış problemleri arasında ilişki olduğu bulunmuştur.⁵

Bu çalışma sokakta yaşayan ergenleri istismar ve ihmale maruz kalma ve travmatik yaşantılar açısından değerlendirmeyi, bu yaşantıların cinsiyet ve madde kullanımıyla ilişkisini araştırmayı amaçlamaktadır.

YÖNTEM

Araştırmanın örneklemini 2002 ve 2003 yıllarında İstanbul'da, koruma ve tedavi merkezlerinde kalan 21 yaş altı toplam 194 ergen oluşturmaktadır. Bu merkezler UMATEM, Ayvansaray Çocuk Koruma Merkezi, Taksim Çocuk Evi ve Umut Evi'dir. Araştırma verilerinin toplanması görüşmecilerin haftada iki gün çalışması nedeniyle yaklaşık 9 ay sürmüştür. Bu merkezlere başvurular gönüllü olmaktadır. Bu süre içinde değerlendirilmeye merkezlerde kalanların % 75'i alınmıştır. En az son bir aydır gecelerin büyük çoğunluğunu ailesinin yanında geçirmeyen ve sokakta kalan çocuklar sokakta yaşayan olarak tanımlanmıştır.

Araştırmada Yeniden Sağlık ve Eğitim Derneği tarafından geliştirilen bir anket formu uygulanmıştır. Anket formunda sosyodemografik bilgiler, barınma ve aile özellikleri, sağlık durumları, kendine zarar verme davranışı, madde kullanım özellikleri, arkadaş ve çevre özellikleri, yasal ve ruhsal durumları ve travma yaşantıları sorgulanmaktadır. Soru formundaki yanıtlar kategorik olarak düzenlenmiştir. Anket formunun görüşmeciler arası ve test retest güvenilirliği olduğu bir başka araştırmada gösterilmiştir.⁶

Anket formu toplam beş görüşmeci tarafından yüz yüze uygulanmıştır. Görüşmeler çocuk ve ergenlerin bu merkezlere gelişlerini takip eden ilk 24 saatten sonra yapılmıştır. Genellikle tek oturumda görüşmeler tamamlanmış olup, çok az sayıda görüşme iki ayrı oturumda bitirilmiştir. Oturumlar arası süre, bir günü geçmemektedir. Sorulara 'bilmiyorum' cevabı verenler değerlendirmeye alınmamış, değişkenler dikotom hale getirilmiş ve bu şekilde değerlendirilmiştir. Böylece değerlendirmenin daha kolay olması amaçlanmıştır. Verilerin değerlendirilmesinde t test ve %95 güven aralığında odds oranı kullanılmıştır.

BULGULAR

Araştırmaya katılan ergenlerin genel özelliklerine bakıldığında, % 84'ü erkek ve % 63.4'ü 15 yaşının üstündedir. Ergenlerin yaklaşık yarısı 4 yıl ve daha uzun süredir sokakta yaşamaktadır ve madde kullananların oranı % 78'dir.

Sokakta yaşayan ergenlerin travma öyküsü incelendiğinde fiziksel şiddete ve işkenceye en çok baba ve polis tarafından uğradıkları görülmektedir. Tecavüz ve cinsel taciz yaşantılarına da en çok yakın çevre dışından biri, çoğunlukla da tanımadıkları biri tarafından maruz kaldıklarını belirtmektedirler. Tecavüzü gerçekleştiren kişilerde ikinci sırayı arkadaş almaktadır (Tablo 1).

Tablo 1: Travma Yaşantılarını Gerçekleştiren Kişilerin Dağılımı

	Fiziksel şiddet		Cinsel taciz		Tecavüz		İşkence	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Anne	29	19.5	-	-	-	-	5	7.7
Baba	59	39.6	7	12.1	2	10.0	13	20.0
Arkadaş	20	13.4	10	17.2	7	35.0	2	3.1
Yakın akraba	17	11.4	1	1.7	1	5.0	7	10.8
Uzak akraba	1	0.7	4	6.9	2	10.0	-	-
Yakın çevre dışından veya tanımadığı biri	34	22.8	35	60.3	8	40.0	2	3.1
Polis	41	27.5	1	1.7	1	5.0	43	66.2
Kurum görevlisi	5	3.4	-	-	-	-	1	1.5
Tinerici çocuklar	8	5.4	1	1.7	1	5.0	-	-

Travma öyküsüne bakıldığında, sokakta yaşayan ergenlerin oldukça büyük bir kısmı fiziksel şiddet, üçte biri de işkence gördüğünü belirtmiştir. Fiziksel şiddete maruz kalma riski açısından kızlar ve erkekler arasında anlamlı bir fark yokken, işkenceye uğrama riski erkeklerde kızlara göre yaklaşık 3.5 kat fazladır. Cinsel istismar boyutunda ise grubun yaklaşık üçte biri cinsel tacize uğradığını belirtmektedir. Cinsel taciz ve tecavüze uğrama riskleri kızlarda erkeklere göre oldukça fazladır. Tecavüze uğrama riskinin kızlarda 304 kat fazla olduğu görülmektedir. Madde kullananlar ve kullanmayanlar karşılaştırıldığında ise, madde kullananlar arasında cinsel tacize maruz kalma riskinin fazla olduğu görülmektedir. Diğer travma yaşantılarında madde kullananlarla kullanmayanlar arasında farklılık yoktur (Tablo 2).

Tablo 2: Travma Yaşantılarının Cinsiyete ve Madde Kullanımına Göre Dağılımı

	Genel		Kız		Erkek		kız/erkek Odds oranı (GA)	Madde kullanımı				var/yok Odds oranı (GA)
	N	%	N	%	N	%		Var		yok		
	N	%	N	%	N	%		N	%	N	%	
Fiziksel şiddet	152	78.4	27	90.0	125	80.6	2.2 (0.6 - 7.6)	116	81.7	34	82.9	0.9 (0.4 - 2.3)
Cinsel taciz	59	30.4	21	72.4	21	24.5	8.1* (3.3 - 19.7)	54	38.3	5	12.2	4.5* (1.6 - 12.1)
Tecavüz	21	10.8	20	66.7	1	0.7	304.0* (39.9 - 2502.03)	15	10.7	6	14.6	0.7 (0.2 - 1.9)
İşkence	69	35.6	6	20.0	63	41.2	0.3* (0.1 - 0.9)	58	41.1	11	27.5	1.8 (0.8 - 3.9)

TARTIŞMA

Sokakta yaşayan ergenlerin hayat boyu yaşadıkları travmatik yaşantılar incelendiğinde fiziksel şiddete en çok aile içinde maruz kaldıkları görülmektedir. Sokakta yaşayan ergenlerin çoğu yaşamları süresince travmatik bir yaşantıya maruz kalmıştır. Fiziksel şiddete maruz kalma sıklığı erkekler ve kızlar arasında anlamlı bir fark göstermemektedir. Cinsel istismara maruz kalanların büyük kısmını ise kızlar oluşturmaktadır. Literatürde de cinsel istismara uğrayanların çoğunlukla kızlar olduğu, bunun yanında erkeklerin cinsel istismar yaşantılarını bildirmekte kızlara göre daha çekingen olduğu bulgusu sıklıkla ifade edilmektedir.^{4,7} İşkenceye maruz kalanların çoğu da erkektir., İşkenceyi gerçekleştirenlerin çoğu polistir ve erkeklerin kızlara göre polisle karşı karşıya kalacak davranışlarda daha fazla bulunduğu tahmin edilmektedir.

Sokakta yaşayan ergenlerde cinsel istismar yaşantısı ile madde kullanımı arasında önemli bir ilişki olduğu görülmektedir. Bu bulgu, cinsel istismar yaşantısının olumsuz etkileriyle baş etmek için madde kullanımına yönelmeyle açıklanabileceği gibi, ergenlerin maddenin etkisiyle daha riskli davranışlarda bulunuyor olduğunu da düşündürmektedir.

Travmatik yaşantılara maruz kalan kişileri psikolojik ve sosyal yönden desteklemenin çok önemli olduğu bilinmektedir. Sokakta travmatik yaşantılara maruz kalmaya devam eden ergenleri

desteklemenin gereği daha da büyümektedir. Bu yaşantıların etkileriyle baş edebilmek için madde kullanımına yönelik ergenleri madde kullanımını bırakmaya yönelik olarak desteklemek ya da sağlanacak desteklerle madde kullanımını önlemek oldukça önemli görünmektedir. Ergenler travmatik yaşantıların etkileriyle baş edebilmek için veya sokak yaşantısı içinde madde kullanımını teşvik eden pek çok faktörün etkisiyle madde kullanımına başlamaktadır.⁸ Belirleyici etken ne olursa olsun madde kullanımının oldukça yaygın olduğu sokakta yaşayan ergenlere yönelik destek ve müdahale programlarının hazırlanması gerektiği söylenebilir. Diğer yandan sokakta yaşama olgusunu önlemeye yönelik yaygın çalışmalar yürütülmesi çok önemlidir.

KAYNAKLAR

1. Polat O. Sokak Çocukları. I. Baskı İstanbul: Özgün Ofset, 2002.
2. Uluđtekin S. Sokak Çocukları Eğiticinin Eğitimi Programı. I. Baskı. Ankara: Bizim Büro Basımevi, 1997.
3. Altıntaş B Mendile, Simite, Boyaya, Çöpe... Ankara Sokaklarında Çalışan Çocuklar. I. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları, 2003.
4. James RK, Gilliland BE. *Crisis Intervention Strategies*. 1. Baskı Wadsworth, 2001.
5. Rotheram-Barus MJ, Mahler KA, Koopman CK, Langabeer K. Sexual abuse history and associated multiple risk behavior in adolescent runaways. *American Journal of Orthopsychiatry* 1996; 66, 3: 390-400
6. Ögel K, Aksoy A, Liman O, Yücel H, Sorgun E, Polat Z. Sokak çocuklarıyla görüşme formunun güvenilirliği. 39. Ulusal Psikiyatri Kongresi. Antalya 14-19 Ekim 2003, Poster Bildiri.
7. Finkelhor D. *A Sourcebook on Child Sexual Abuse*, I. Baskı. Beverly Hills, CA: Sage, 1986.
8. Bensley LS, Spieker SJ, Van Eenwyk J, Schoder J. Self-reported abuse history and adolescent problem behaviors. *J. Adolescent Health* 1998; 24: 173-180